

Zitierhinweis

Rak, Petr: Rezension über: Robert Šimůnek, Historický atlas měst České republiky. 26: Most, Praha: Historický ústav AV ČR, 2014, in: Český časopis historický, 2015, 3, S. 875-879, DOI: 10.15463/rec.1189741417

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

až od devadesátých let: soudobým dějinám. Jaroslav Šebek ukázal možnosti zkoumání pramenů k dějinám vztahů Vatikánu k meziválečnému Československu a Jan Kuklík s Janem Němečkem se na bázi fondů Archivio Storico Diplomatico italského ministerstva zahraničních věcí věnovali československo-italským vztahům za druhé světové války.

Jaroslav Pánek svazek doplnil o Výběrovou bibliografii prací, vzniklých v návaznosti na výzkumy v Českém historickém ústavu v Římě za dvacet let od jeho znovuzaložení. S ohledem na mezinárodní publikum vybavil publikaci též obsáhlým italským a anglickým resumé. Úhledná, zajímavá a inspirující kniha by ovšem neměla plnit pouze funkci dějepisné inventury jedné – mezinárodně významné – větve českého badatelského úsilí (a instituce s ním spojené), ale mohla by se stát i podkladem pro diskusi o možných nových směrech a konceptech výzkumné expanze našeho oboru. Potenciál k tomu jednoznačně má. Rozsáhlá literatura, zde shrnutá (a dílem nutně, dílem zbytečně se místy opakující v aparátu jednotlivých kapitol), svědčí o tom, že problematiku českého výzkumu v římských archivech a jeho výsledků i mezinárodních vazeb promýšlelo, komentovalo a kritizovalo za poslední století opravdu mnoho předních českých historiků. Zejména v posledních letech zesílil i proud publikačních výstupů. Nyní snad přišel čas docenit Řím nejen jako skvostné naleziště dějepisných pokladů, ale i jako platformu mezinárodní vědecké komunikace a jedno z nejskvělejších „oken“ ke vstupu nejednou ještě národně autistické české historiografie na tu opravdu velkou scénu světového dějepisectví.

Jiří Pešek

Robert ŠIMŮNEK a kolektiv

Historický atlas měst České republiky, svazek č. 26, Most

Praha, Historický ústav AV ČR 2014, 38 + XXVI s. textu a 62 mapových listů, ISBN 978-80-7286-228-3.

Od období let 1995–1997, kdy vyšly první svazky Historického atlasu měst České republiky (dále HAM ČR), věnované Litoměřicím, Pardubicím, Českým Budějovicím a Děčínu,¹ se tyto atlasy podařilo vydat pro úctyhodný počet dvaceti sedmi českých a moravských měst (tím posledním je Sušice).² Většina svazků HAM ČR (s výjimkou Chrudimi, Chomutova, Prahy – Královských Vinohrad a Kadaně) se dočkala i anotací, zpráv a recenzí na stránkách odborných sborníků a periodik.³ Český časopis historický věnoval HAM ČR pozornost

1 Jejich soubornou recenzi s cennými postřehy uveřejnil František HOFFMANN, *Nad prvními svazky Historického atlasu měst České republiky*, Časopis Matice moravské 117, 1998, s. 477–486.

2 Společné úvody ke svazkům historického atlasu č. 1–5, 5–10, 11–20 a 21–25 jsou přístupné na webové stránce <http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr/karakteristika.ep/> (citováno 7. 3. 2015). Dále srov. Eva SEMOTANOVÁ, *Historický atlas měst České republiky 1994–2012. Výsledky, zkušenosti, perspektivy*, Historická geografie 36/1, Praha 2010, s. 150–155.

3 Údaje o těchto recenzích jsou připojeny k citacím jednotlivých svazků v bibliografické databázi Historického ústavu Akademie věd České republiky v v. i. (<http://biblio.hiu.cas.cz/>).

zatím pouze jednou, a to už skoro před dvaceti lety.⁴ Nebude proto od věci připomenout si stručně jeho genezi.

Vznik historických atlasů evropských měst iniciovala Mezinárodní komise pro dějiny měst. Jejich účelem je obohatit srovnávací studium dějin měst a shromáždit materiál pro hlubší poznání urbanizačního procesu v Evropě. Atlasy mají jednotnou základní koncepci, vypracovanou v letech 1967–1968. V každém z nich by měly být publikovány minimálně tři plány daného města (z předindustriálního období počátku 19. století; z konce 19. století a ze současnosti), které mohou být doplněny dalšími obrazovými a mapovými materiály. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století začaly svazky historických atlasů měst vycházet ve Velké Británii, Německu, Rakousku, Nizozemsku, Dánsku, Finsku, Francii, Irsku, Itálii a Švédsku. V Československu vyvrcholily přípravy na tvorbu historického atlasu měst v roce 1980, kdy se zrodila maketa svazku, věnovaného Litoměřicím, a jako další vhodné město byl vyhlédnut právě Most. Dál ale v době komunistického režimu projekt nepokročil. Na nové základy byla koncepce HAM ČR postavena v roce 1994 a jeho propozice jsou dílem především Evy Semotanové a Josefa Žemličky.⁵

Svazky HAM ČR se skládají z textové a kartografické části. Textová část je věnována historii dané lokality a obsahuje komentáře k mapám a vyobrazením. Materiály, shromážděné v kartografické části, se dělí na reprodukční a interpretační. Řazení mapových listů je tematicko-chronologické. První tematický okruh tvoří reprodukce částí historických map Čech a Moravy, zachycujících širší okolí města, a kartografických podkladů, dokumentujících jeho vlastní územní vývoj. Za nimi následuje ucelený soubor kolmých leteckých snímků města. Třetí tematický celek je vyhrazen interpretačním materiálům (digitálním modelům vybraného kartografického materiálu a rekonstrukčním mapám) a v posledním jsou soustředěny barevné reprodukce obrazů, vedut a dobových pohlednic. Součástí každého svazku je rovněž soupis literatury k dějinám příslušného města. I když bývá označován jako „výběrový“ či „základní“, u většiny měst se jedná o jejich nejrozsáhlejší publikovanou bibliografii.

Titulní stranu mosteckého svazku v standardních okrově žlutých deskách zdobí, jak je pro HAM ČR typické, černobíle provedený městský znak a nejstarší dochované vyobrazení (v případě Mostu je to veduta Jana Willenberga z roku 1602). Textový popis historického a územního vývoje Mostu doprovází šest map a sto šestnáct fotografií v černobílém tiskovém provedení (s. 1–38). Další volné dvojlisty, tištěné petitem, obsahují podrobný seznam map, plánů a vyobrazení (s. I–XI). Jednotlivé položky tohoto seznamu kromě údajů o uložení a rozměrech předloh, autorech jejich reprodukcí a tvůrcích rekonstrukčních map

4 Zpráva Leoše Jelečka o pardubickém a českobudějovickém svazku HAM ČR, ČČH 94, 1996, s. 638–639.

5 Genezi historických atlasů evropských měst, zrod HAM ČR a jeho koncepci popsala Eva SEMOTANOVÁ, „*Historický atlas měst České republiky se představuje*“, Historická geografie. Miscellanea, Praha 1997, s. 380–383; dále srov. TÁŽ, *Historický atlas měst – evropský projekt ke srovnávacím dějinám městských aglomerací*, Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového (Documenta Pragensia 23), Praha 2004, s. 325–342.

prinášejí často také doplňující poznámky. Ty někdy mají podobu rozsáhlého a podrobného komentáře, prohlubujícího rámcový výklad v textové části (např. k obr. č. 11 o mosteckém vinařství, k obr. č. 115 o transferu děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie, k rekonstrukčním mapám č. 58a–b o dopadu těžební činnosti na původně zemědělský charakter Mostecká nebo k Willenbergově veduté Mostu na obr. č. 119). Zbytek dvojlistů vyplňuje německý a anglický překlad stručnější verze úvodního textu a základních identifikačních údajů ze seznamu map, plánů a vyobrazení (s. XI–XXIV). Kartografická část mosteckého svazku se skládá z 62 mapových listů, obsahujících převážně barevné fotografie šedesáti map a plánů a dvašedesáti obrazových materiálů. Jejich předlohy poskytly v prvé řadě Oblastní muzeum v Mostě a obě mostecká pracoviště Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Další pak pocházejí z více než deset dalších českých, rakouských a německých pamětových institucí, několika úřadů a od soukromých osob.

Královské město Most bylo organizovaně zničeno při povrchové těžbě uhlí a nahrazeno novým městským osídlením v místech bez uhelných nalezišť. Tvůrci jeho historického atlasu se tak museli věnovat minulosti a zániku starého Mostu, výstavbě Mostu nového a problematice rekultivací výsypek vytěžené hlušiny v místech původního města. Zvýšená náročnost měla nepochybně vliv na velikost autorského kolektivu, který se svými devatenácti členy výrazně předčil zatím nejpočetnější třinácti- a čtrnáctičlenné týmy tvůrců historických atlasů Plzně, Jičína a Kutné Hory. Specifická situace Mostu se odrazila i na rozsahu sešitu, který počtem listů textové části a obrazových příloh předstihl všechny dosa-
vadní svazky HAM ČR.

Pod úvodní textovou částí mosteckého historického atlasu je podepsáno sedm autorů – Manfred Hellmich, Jan Klápště, Martin Myšička, Tomáš Pavlíček, Robert Šimůnek, Stanislav Štýs a Karolína Tichá. Ti se spolu s dalšími jedenácti kolegyněmi a kolegy podíleli i na výběru kartografických příloh a komentářích k nim. Základní bibliografii k dějinám Mostu sestavila Alena Kvapilová. Úvodní část je rozčleněna do sedmnácti kapitol, sledujících proměny Mostu ve třech časových etapách: do počátku 19. století, od 19. století do roku 1945 a po druhé světové válce.

Most byl založen na přelomu první a druhé třetiny 13. století pod kopcem Hněvínem na pravém břehu říčky Bíliny. Původní městský areál o rozloze 11,4 hektaru byl okolo poloviny třináctého století zvětšen o dalších 5,7 hektaru. Tímto rozšířením získal půdorys centra starého Mostu svoji typickou podobu se třemi náměstími. Od šedesátých let 13. století je na Hněvíně doložena existence královského hradu, zbořeného krátce po třicetileté válce (a znovuobnověného v podobě romantizující repliky na počátku 19. století). Středověkému a raně novověkému Mostu je věnováno přes dvacet map, přibližně stejné množství reprodukcí ikonografického charakteru a tři interpretační zpracování.

Nejvíce obrazového a kartografického materiálu (na devadesát fotografií a obrazových reprodukcí, více než dvacet map a tři mapy rekonstrukční, jež svým časovým rozsahem přesahují do období po roce 1945) je zaměřeno na krátké období necelých sto padesáti let, v němž se Most stal správním centrem střední části Podkrušnohorské pánve. Během této doby se zásadním způsobem změnila jeho tvářnost. Před první světovou válkou vtiskly Mostu osobitou urbanistickou atmosféru důlní a průmyslové areály v kombinaci s repre-

zentativními veřejnými budovami, z nichž některé vynikaly vysokou architektonickou hodnotou. Rozsah povrchového dobývání uhlí, zasahující již v době před druhou světovou válkou do bezprostřední blízkosti města, je dobře patrný především na obr. č. 74 a z map č. 5, 31 a 33–37.

S vytěžením uhelných zásob pod Mostem se jako s jistou věcí začalo počítat v letech 1955–1956. O likvidaci města rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ 2. října 1962 a podrobně ji rozpracovalo usnesení vlády ČSSR č. 180 z 25. března 1964. Návrh, aby z těžebního prostoru bylo vyjmuto historické jádro města, byl zamítnut. K lakonickému komentáři, že „likvidace královského města... byla bezprecedentním kulturním zločinem“ a způsobila ztráty, „pro které neexistuje žádný způsob ‚rekultivace‘“ (s. 30), není co dodat. Demolice města probíhala postupně do roku 1978, kdy se v novém Mostě podařilo dokončit většinu budov pro úřady státní správy.

Zničení zůstal ušetřen pouze děkanský kostel Nanebevzetí P. Marie, který byl v září a říjnu 1975 přesunut o osm set padesát metrů mimo oblast povrchové těžby. Proměny Mostu po roce 1945 a postup rekultivací dokumentuje soubor šedesáti fotografií, dvanácti mapových reprodukcí a tří rekonstrukčních map. Prostorové vztahy mezi původním městem a novým osídlením zřetelně objasňuje pětice svislých leteckých snímků na mapových listech č. 35–39. Všechny mají stejný územní rozsah a ukazují Most s okolní volnou krajinou v roce 1938, začínající bytovou výstavbu v místech mimo těžební oblast v roce 1953, její rozšíření o dvacet let později a nové město v letech 1995 a 2013. Obdobnou vypovídací hodnotu mají i srovnávací negativní plány a digitální modely území starého a nového Mostu na mapovém listu č. 41 a vývoje krajinného reliéfu v tomto území na mapovém listu č. 46. Devastaci krajiny, způsobenou povrchovou těžbou, přibližují rekonstrukční mapy č. 57 (sídla, zaniklá na Mostecku v druhé polovině 20. století) a č. 58 (podíly orné půdy, zastavěných ploch a ostatních ploch na celkové rozloze Mostecku v letech 1845–2010).

Text svazku a komentáře k obrazovým a mapovým reprodukcím jsou zpracovány s pečlivostí a precizností, jež se u jednotlivých svazků HAM ČR začíná stávat tradicí. Nesrovnalostí či opominutí je v nich málo a jsou marginálního charakteru. Objevují se zejména v pasážích, jež se nějakým způsobem dotýkají dějin správy: krajský soud a státní zastupitelství nebyly při reformách státní správy v letech 1848–1850 přeneseny do Mostu ze Žatce; firemní rejstřík vedl krajský soud a pozemkové knihy okresní soud, nikoli zvláštní úřady (obojí na s. II v komentáři k obr. č. 23); revírní báňský úřad v Mostě působil již od roku 1871 (s. 18); místo „hospodářská záložna“ by bylo vhodnější použít úřední název tohoto specifického typu peněžních ústavů „okresní záložna hospodářská“ (s. 21); Adolf hrabě Waldstein nebyl na počátku 20. století „krajským předsedou“, ale předsedou okresního zastupitelstva Duchcov (s. 37); prusko-rakouská válka v roce 1866 se nevedla o Slezsko (s. 14).

Zřejmě nedoplněním nebyly do komentáře k mapě č. 2 vloženy popisky archeologických nálezů č. 1–12. Textová část možná mohla v příslušných pasážích upozornit i na zástavu Mostu saským kurfiřtům v letech 1423–1455 a na boje, které na konci listopadu 1918 o město svedlo československé vojsko. V souvislosti s rozsáhlým městským pozem-

kovým majetkem (s. 13 a 15) by asi mělo být podotknuto, že Most v roce 1781 jako jedno z mála českých královských měst odmítl raabizaci. Přísloví o bosé kovářově kobyle připomene v kapitole o novém Mostu (s. 30–35) absence zmínky o okresním archivu, přestože jeho objekt, pocházející z let 1979–1983 a slavnostně otevřený 22. března 1984, je první účelovou archivní budovou, postavenou v Čechách po druhé světové válce.

Koncepcí zpracování, bohatým kartografickým a obrazovým materiálem, objasněním prostorových vazeb zaniklého královského města k nové výstavbě poválečného Mostu a popisem rekultivačních aktivit, retušujících škody po těžbě, je recenzovaný svazek HAM ČR po všech stránkách úspěšným příspěvkem pro oživení oslabené historické paměti města, jež zbořením svého po staletí se vyvíjejícího centra ztratilo elementární zpředmětnění své minulosti. Publikace otevírá před historickou geografii možnost nového badatelského tématu: promyslet, jak s použitím typově stejné pramenné základny (a případně i dalších podkladů) plošně zdokumentovat sídla Podkrušnohorské pánve, zaniklá ze stejných příčin jako Most. Ta by si podobnou regeneraci své historické paměti nepochybně zasloužila také.

Petr Rak